
Gelezen en onderstreept

Grote kwesties

Heel, heel, heel grote kwesties...?

Ineenstorting van het wereldfinanciële systeem? Grootste crisis sinds de Tweede Wereldoorlog? Of misschien zelfs sinds het begin van het industriële tijdvak? De Pest en de Cholera die om ons heen grijpen? Voorwaar een tijd waarin het in het publieke debat niet ontbreekt aan grote kwesties. En dus valt het niet moeilijk te voorspellen dat de volgende jaren alweer fundamentele vraagstukken tot de orde van dag zullen behoren en het voorwerp vormen van talloze publicaties. Moet men het financiële systeem niet grondig hervormen? En is het geen tijd om (eindelijk) niet enkel na te denken over andere (nieuwe) vormen van geld, maar ze ook in te voeren? Heeft het debacle van de laatste maanden nu niet – eindelijk, zullen sommigen zeggen – in de praktijk aangetoond dat de marktwerking haar limieten bereikte en moeten we er niet voor zorgen dat een aantal domeinen van het maatschappelijk verkeer uit haar greep blijven? Beleven we na het einde van het Communisme nu ook het einde van het Kapitalisme? En wat blijft er dan nog over?

Niet dat deze kwesties in het verleden van aandacht verstoken belevden. Integendeel, tal van wereldverbeteraars hebben talloze keren ontelbare boeken geschreven om aan te tonen dat fundamentele ingrepen nodig zijn, wil men de wereld van de verdoemenis redden. Ik kan me voorstellen dat meerdere lieden met moeite een kreet als ‘men had het kunnen weten’ zullen kunnen onderdrukken. Zelfs heel recent heeft het niet ontbroken aan belangrijke waarschuwingen. Niet door maatschappelijke beeldenstormers, maar door lieden met een erg wetenschappelijke (zij het op dat vlak revolutionaire) instelling. En, oh wonder, die waarschuwingen betroffen meer specifiek ook de financiële sector.

Neem nu het werk van ene Benoit B. Mandelbrot. Fransman van Joods Poolse afkomst, een van de

laatste post-doc studenten van de speltheoreticus John Von Neumann, voor het grootste deel van zijn beroepsloopbaan verbonden aan het T.J. Watson Research Center van IBM en *Sterling Professor Emeritus of Mathematical Sciences* aan het Mathematics Department van Yale University en door sommigen beschouwd als de meest belangrijke wiskundige van de vorige eeuw. De man hield zich in de eerste plaats bezig met ‘fractalen’, een wetenschappelijk studiedomein waarvan hij de grondlegger was. ‘Fractalen’ zijn, simpel gezegd, objecten, vormen of gedragingen die op elk niveau van ‘vergroting’ dezelfde structuur of eigenschappen hebben – “a pattern or objects whose parts echo the whole, only scaled down”, zegt Mandelbrot zelf. U kent die merkwaardige geometrische vormen wel, neem ik aan. Meestal zit er bij de vele downloadbare screensavers wel eentje dat ‘fractals’ heet en dat bij gebruik de erg kleurrijke Escher-achtige figuren op het scherm tovert.

Al vergt de uitwerking erg veel en complex onderzoekswerk, de basisstelling waarop de aanpak van Mandelbrot rust is eenvoudig te formuleren. Enkele zaken die we kennen uit de doordeweekse waarschijnlijkheidsleer en statistiek zijn, aldus Mandelbrot, niet echt algemeen van toepassing. Dit is in het bijzonder het geval voor de veronderstelling dat voorvallen normaal verdeeld zijn en dat de opeenvolgende gebeurtenissen statistisch onafhankelijk zijn van elkaar. Deze beide veronderstellingen vormen ook de basis van het model waarmee economen de financiële markten bestuderen, al wijzen de feiten duidelijk uit dat geen van beide in de realiteit klopt.

Vanaf de jaren 1960 publiceert Mandelbrot geregeld over economische topics. Hij geeft zelfs occasioneel cursussen economie, zelfs in prestigieuze universiteiten als Harvard. Zijn interesse voor het domein werd gewekt toen hij de beschikking kreeg over

een erg lange tijdreeks van de prijs van katoen. Hoewel deze prijs van dag tot dag erg onvoorspelbaar was en sterk varieerde, toonde Mandelbrot aan dat deze reeks op de langere termijn een specifiek patroon vertoonde, een patroon dat bovendien ook aanwezig was in kortere onderdelen van deze reeks. Fractalen dus. Wie meer detail wil over Mandelbrot en vooral wie een meer technische uitleg wil over fractalen dan ik in dit korte bestek kan geven, vindt mits enig geGoogle zeker zijn of haar gading op een van de vele websites. Rechtstreeks surfen naar <http://www.math.yale.edu/mandelbrot> kan natuurlijk ook.

In *The (Mis)Behaviour of Markets. A Fractal View of Risk, Ruin and Reward* (Profile Books, 2004) beschrijft Mandelbrot (met als co-auteur Richard L. Hudson, een wetenschapsjournalist en ex-uitgever van de Wall Street Journal) waarom volgens hem de standaardvisie op de werking van financiële markten weinig realistisch is en waarom de courante instrumenten en modellen van de financiële theorie weinig soelaas bieden als men een adequaat zicht wil krijgen op de echte risico's op deze markten. Na de recente belevenissen van de aandelenmarkten en de financiële sector zullen een aantal zaken, die Mandelbrot verwijt aan de courante visie niet echt als een donderslag bij heldere hemel klinken. In tegenstelling tot wat de modellen courant veronderstellen zijn markten erg turbulent, zegt Mandelbrot. Maar ze zijn niet enkel erg turbulent. Ze dragen ook veel meer risico in zich dan de modellen meestal aannemen. Ze zijn inherent onzeker en 'bubbles' zijn niet te vermijden. Bovendien zijn markten misleidend. Men doet verwoede pogingen om in hun ontwikkeling patronen te herkennen. Maar of deze echt de 'realiteit' weergeven is een penibele kwestie. Tijd, bijvoorbeeld, is in deze context geen vast gegeven en markten functioneren zeker niet overal en altijd op dezelfde manier. Of nog: prijzen bewegen niet op geleidelijke manier, maar wel met horten en stoten. Allemaal zaken waar de courant gebruikte modellen nauwelijks rekening mee houden.

Een nog belangrijker probleem is wellicht de waardevorming of waardering. Aan het inschatten van de waarde van aandelen, beleggingen, goederen, diensten en dergelijke meer besteedt men ontzettend veel tijd en moeite, zegt Mandelbrot. Maar al deze inspanningen gaan uit van de veronderstelling

dat 'waarde' op een of andere manier een eenduidig getal is – een rationele, oplosbare functie van de informatie waarover men beschikt. Het is een getal dat moet toelaten om ergens een prijskaartje aan te hangen. Men weet wel dat prijzen kunnen variëren rond de echte waarde en dat ze moeilijk correct te berekenen kunnen zijn. Desondanks blijft men volharden in de veronderstelling dat een dergelijke 'waarde' wel degelijk bestaat. Als een soort gemiddelde. Als iets dat vastheid geeft aan de fluctuerende informatie. Maar wat is het nut van dit concept? Wat is de waarde van een bedrijf? De prijs die men er op de markt voor betaalt? Een functie van de kostenstructuur? Iets waarvoor men de 'hard assets' als basis kan nemen (als men eraan twijfelt of zaken die vandaag erg belangrijk zijn, zoals intellectueel eigendom of financiële bezittingen, wel iets substantieels bijbrengen)?

Laten we wel wezen, zegt Mandelbrot. Hij beweert niet dat er niet zoiets als intrinsieke waarde zou bestaan. Maar uit de ervaring met de turbulente markten van de laatste decennia zou iedereen lering moeten hebben getrokken en hebben ingezien dat waarde een erg glibberig concept is waarvan het nut erg gemakkelijk zeer sterk wordt overschat. De belangrijkste drijfkracht van een financiële markt is immers niet de waarde of de prijs van iets, maar het prijsverschil met dit iets met iets anders. Vandaar. "... not averaging, but arbitraging" is de boodschap. "These arbitrage tactics assume no 'intrinsic' value in the item being sold; they simply observe and forecast a difference in price, and try to profit from it." (p. 252)

Toegegeven. Men kan *The (Mis)behavior of Markets* lezen als een uitermate negativistisch boek. De auteurs gebruiken de kennis van Mandelbrot om een erg afbrekende kritiek te formuleren op de huidige praktijken van de financiële wereld zonder iets in de plaats te stellen dat op praktisch vlak enig soelaas kan bieden. Vele besprekingen van het boek lezen het op deze manier en verwijten de auteurs dan ook hun praktisch negativisme. Waarom, zo stellen ze, geen poging gedaan om de instrumenten en modellen die financiële analisten gebruiken te verbeteren en bij te stellen? Mandelbrot repliceert daarop dat men dan eerst moet beginnen met zijn onderzoeksprogramma ernstig te nemen en onderzoek op basis van zijn hypothesen op te zetten. Het onderzoeksprogramma voor wat betreft de

financiële wereld staat voorlopig nog te veel in de kinderschoenen om er al werkbare instrumenten voor de praktijk te kunnen op bouwen. Maar ondertussen laat het wel toe, zegt hij, om ons aan te sporen liever erg pragmatisch te zijn, de deugd van de voorzichtigheid beoefenen en met dit alles erg behoedzaam om te gaan.

“It is the Hippocratic Oath to ‘do no harm’. In finance, I believe the conventional models and their more recent ‘fixes’ violate that oath. They are not merely wrong; they are dangerously wrong. They are like a shipbuilder who assumes that gales are rare and hurricanes myth; so he builds his vessel for speed, capacity, and comfort – giving little thought to stability and strength. To launch such a ship across the ocean in typhoon seasons to do serious harm. Like the weather, markets are turbulent. We must learn to recognize that, and better cope.”

Met alles wat we dezer dagen lezen over wat de huidige economische crisis mogelijk nog in petto heeft voorwaar een belangrijke, zij het redelijk verontrustende diagnose. Misschien is het best om de onheilspellende boodschap van Mandelbrot met erg veel argwaan lezen. Maar tot nadenken stemt het in ieder geval en dat kan nooit kwaad.

Marktwerking en mensenrechten

Ik zegde het daarnet al. Een discussie waarvan men kan verwachten dat ze terug zal oplaaien in de slipstream van de grote kwesties die de wereld vandaag beroeren, is deze over de vraag of men aan de werking van de markt geen limieten kan of moet stellen. Mag de markt zonder meer alle maatschappelijke domeinen inpalmen of kan men grenzen bepalen waarbuiten marktwerking te weren valt omwille van overduidelijke schadelijke gevolgen?

Vele tegenstanders van marktwerking baseren hun kritische houding op erg principiële gronden. Vooropgesteld dat zij al aannemen dat marktwerking niet per definitie verwerpelijk is, valt hun redenering wellicht best te illustreren met een verwijzing naar de geschriften van wijlen Ivan Illich. Het is belangrijk, zo stelde Illich, om in deze materie een onderscheid te maken dat vergelijkbaar is met het onderscheid tussen het verschuiven van een culturele

norm en het overschrijden van een taboe. Dat wij ooit overgingen tot het eten van bloemen als onderdeel van (gastronomische) gerechten is, volgens Illich, van een totaal andere orde dan het eten van varkensvlees door moslims of van niet-koosjere producten bij joden. In onze seculiere cultuur is het misschien niet echt meer duidelijk wat dit verschil juist betekent – of dat een dergelijk verschil belangrijk is. En, toegegeven, de grens tussen de uitbreiding van wat men binnen een bepaalde cultuur beschouwt als ‘eetbare goederen’ en dat wat iemand bij ‘inname’ tot een outcast maakt, is misschien niet altijd gemakkelijk te trekken. Engelsen gruwen van het eten van paardenvlees; wij niet. Wij neigen er niet toe om hondenvlees op het menu te plaatsen; Japanners wel. Engelsen die toch paardenvlees zouden eten of wij die toch hondenvlees zouden verorberen, beschouwen zichzelf achteraf niet als ‘onrein’ en worden door hun omgeving ook niet echt als dusdanig behandeld. Maar het punt is dat tegenstanders van marktwerking dikwijls argumenten hanteren die sterk doen denken aan het oproepen van een taboesfeer. Marktprincipes toepassen op zaken als adoptie, bloed- of orgaandonatie, seksuele handelingen, zorg binnen de familie, de verdeling van stemmen bij de verkiezingen en dergelijke meer, beoordelen zij als verwerpelijk, niet omwille van de eventueel schadelijke gevolgen voor wie aan dergelijke transacties deelneemt, maar wel om de principiële stelling dat marktwerking deze domeinen in essentie degradeert of het maatschappelijke weefsel als dusdanig schade toebrengt. ‘Marktwerking’ – activiteiten uitvoeren tegen betaling, winst maken op transacties, concurrentie en competitie toelaten of organiseren – maakt, zo kan men deze visie samenvatten, sommige domeinen al het ware ‘onrein’.

De meeste economen verteren dit soort argumenten maar moeilijk. Economen met ‘liberale’ of ‘libertarische’ neigingen al helemaal niet, zelfs al gaat het om zogeheten ‘left-libertarians’. Een fundamentele bouwsteen van hun maatschappijvisie is immers wat men in de literatuur aanduidt met termen als ‘the principle of free contract between mutually consenting adults’. Maar ook economen die in deze materie een minder principiële houding aannemen, hechten veel belang aan het principe dat de overheid geen legitieme grond heeft om tussen te komen wanneer twee volwassenen in alle vrijheid een transactie afsluiten die geen schade berokkent aan

een derde partij. Inderdaad, 'the principle of free contract' sluit erg dicht aan bij twee erg belangrijke kernbegrippen uit de economische leerboeken. Van bij de eerste lessen krijgt elke economiestudent immers ingeprent dat elk volwassen individu de beste scheidsrechter is over zijn eigen welvaart én dat elke transactie die één van de partijen beter maakt zonder schade te berokkenen aan anderen als een verbetering van de maatschappelijke toestand te beschouwen valt. Omwille van dit dubbele uitgangspunt – 'consumentensoevereniteit' én 'Pareto-Principe' – zal elke rechtgeaarde econoom minstens met argwaan, maar meestal met tegenzin en in een groot aantal gevallen zelfs met afkeer toekijken als de overheid op een of andere manier limieten stelt aan de domeinen waarop vrij handelende individuen transacties kunnen aangaan of als ze voorwaarden oplegt waaraan deze transacties moeten voldoen. Niet omdat zij principiële bezwaren koesteren tegen overheidsop treden, maar omdat een dergelijk optreden in die omstandigheden een verlies van efficiëntie teweeg brengt. Een potentieel aan vrijwillig overeengekomen en voor derde partijen schadeloze transacties wordt zo onmogelijk gemaakt.

De intuïtie waarop deze visie rust is duidelijk. Als twee volwassenen in vrijheid en bij hun volle verstand een contract afsluiten dan moet het wel zo zijn dat zij er beiden voordeel in zien. Waarom zou een overheid deze transactie dan verbieden? Natuurlijk, mocht deze transactie op een of andere manier schade berokkenen aan een derde partij dan liggen de zaken anders. Externe effecten of, in het jargon van economen, 'externaliteiten' vormen dé legitieme grond waarop de overheid ook voor economen niet enkel mag, maar zelfs moet optreden om de kosten (en voordelen) die de transactie worden veroorzaakt terug expliciet in rekening te (laten) brengen. Niettemin, zonder merkbare (negatieve) externe effecten of zonder een duidelijke derde partij is er binnen de standaardvisie van economen geen reden voor het inperken van markttransacties.

Iemand die in de loop van het voorbije decennium een zoektocht ondernam naar mogelijke principes of argumenten die toch rechtvaardigen dat de overheid bepaalde transacties blokkeert of ze een bepaalde vorm oplegt, zelfs als men (op het eerste gezicht) geen schade berokkent aan derde partijen of als een duidelijke derde partij ontbreekt, is de

Indische econoom Kaushik Basu, een oud-leerling van de bekende Nobelprijswinnaar economie Amarty Sen en zelf een gerespecteerd prof economie aan Cornell University.

Laat me voor alle duidelijkheid beginnen met te stellen dat Kaushik Basu marktwerking als dusdanig niet verwerpt. Integendeel, hij beklemtoont met veel nadruk dat het 'principle of free contract' uitermate belangrijk is voor het goed functioneren van de economie. Dat de rechtbanken er zo goed waakten over de toepassing van dit principe droeg zeker bij tot de economische welvaart van de Verenigde Staten. Net zoals men de talloze inbreuken op dit principe mee verantwoordelijk kan stellen voor de moeilijke economische ontwikkeling van landen als India. Niettemin, zegt Basu, dit principe is niet onaantastbaar. "Market fundamentalists, who would leave it all to individuals pursuing their own selfish ends, in the belief that the invisible hand invariably guides society to some collectively optimal state are getting Adam Smith wrong and economic theory wrong. There are cases where one needs the visible hand of the state to stop market transactions. The standard justification for this in economics is externality. But what if there is no observable externality or third party involved? For many economists this means that there is no further justification for government intervention."

Stel dat een bedrijf arbeidscontracten aanbiedt met uitstekende arbeidsvoorwaarden, maar dat de werkgever zich uitdrukkelijk het recht voorbehoudt om zijn werknemers seksueel aan te randen. Of dat iemand contracten aanbiedt waarmee de werknemer zichzelf als slaaf verkoopt in ruil voor een gegarandeerde voedselbedeling. Of dat een bedrijf in het arbeidscontract de bepaling opneemt dat werknemers verbiedt lid te worden van een vakbond. Als ik een contract met een dergelijke clausule teken berokkent deze transactie in geen van de voornoemde gevallen klaar en duidelijk schade aan een derde partij. Toch zullen wettelijke beschikkingen meestal dergelijke contracten onmogelijk maken en zal ieder gezond denkend mens graag toegeven dat men aan deze toestanden inderdaad best bij wet paal en perk stelt.

Deze situatie is volgens Basu in twee opzichten problematisch. Ten eerste, dergelijke situaties beoordeelt men meestal niet vanuit een algemeen

principe. Veelal voert men voor elk van deze situaties specifieke ad-hoc argumenten aan om over te gaan tot (een pleidooi voor) een wettelijk verbod. "Faced with these troublesome questions many clutch at whatever opportunistic ethic that is available on hand. This is risky, especially in today's globalized world where we may wish to enact laws for distant nations or get into collective conventions that are enforced on all countries. For well-meaning activists in industrialized nations it is easy to err on the opposite side of the market-fundamentalist economist by seeking to ban a variety of labor market contracts that in the context of a developed nation might well be justified. It is easy to forget that to stop a very poor worker from working in hazardous conditions may be to condemn him and his family to starvation, that to simply legislatively ban child labor under all circumstances may risk sending children to prostitution and causing malnourishment. In the contemporary world of free-flowing capital and goods, interventions to stop contracts, exchanges and trade that are voluntarily made with no obvious negative externality on others need to be founded on appealing prior ethical principles." Ten tweede, problematisch is ook, zegt Basu, dat deze opportunistische ad-hoc argumenten meestal rusten op deontologische of niet-welfaristische principes. Economen kunnen er dus binnen het denkkader van hun vak weinig mee aan. Met het risico dat discussies over dergelijke moreel onaanvaardbare situatie volledig buiten het economische debat blijven en bij beleidsbeslissingen dus ook niet in rekening worden gebracht. In de hierboven aangegeven terminologie van Ivan Illich zou men kunnen zeggen dat terwijl economen zich afvragen of bepaalde transacties binnen een bepaalde (economische) 'cultuur' aanvaardbaar zijn, de afwijzing van marktwerking op basis van deontologische of niet-welfaristische principes hen confronteert met argumenten die wijzen op het overschrijden van een taboe.

Vandaar dat Kaushik Basu niet enkel zoekt naar een meer algemeen principe dat het beroep doen op ad-hoc argumenten overbodig maakt, maar bovendien ook naar een algemeen principe dat geen afwijzing van het Paretiaanse denkkader impliceert. Al moet dit principe uiteraard toelaten om, indien nodig, markten als 'schadelijk' te verwerpen, zelfs als er geen sprake is van externe effecten of een duidelijk aanwijsbare derde partij.

In wat volgt beperk ik mij tot een verwijzing naar een aantal cruciale elementen in Basu's redenering. Wie meer in detail wil bekijken hoe hij hierbij te werk gaat en welke formele modellen hem toelaten om zijn besluiten te trekken, vindt alles opgeschreven in: Kaushik BASU, *The Economics and Law of Sexual Harassment in the Workplace*, in: *Journal of Economic Perspectives*, volume 17 (2003) n°3, pp. 141-157, Kaushik BASU, *The Economics and Law of Sexual Harassment in the Workplace*, CAE Working Paper #03-07, June 2007, 32 p., Kaushik, BASU, *Global Labor Standards and Local Freedoms*, Wider Annual Lecture 7, Helsinki, 2003, 25 p., en meest recent Kaushik BASU, *Coercion, contract and the limits of the market*, in: *Social Choice and Welfare*, vol.29 (2007) pp. 559-579, waaruit alle hierna geciteerde passages komen. Wie verder wil kijken naar de manier waarop dit denkkader verder wordt toegepast, verwijs ik naar: Kaushik BASU, *Gender and Say: a Model of Household Behaviour with Endogenously Determined Balance of Power*, in: *Economic Journal*, vol.116 (April 2006), pp. 558-580 of Kaushik BASU, *Participatory Equity, Identity and Productivity: Policy Implications for Promoting Development*, CAE Working Paper #06-06, May 2006, p. 31.

Als centrale stelling hanteert Basu de regel dat 'the Principle of Free Contract' (PFC) een goede vuistregel is die maar al te vaak door overheden wordt overtreden. Maar, deze vuistregel is geen wet van Meden en Perzen – "it is not sacrosanct", zegt Basu. Integendeel, er zijn goede morele redenen om 'the Principle of Free Contract' in bepaalde situaties terzijde te schuiven. Alvorens de kern van de argumentatie die hij hiervoor ontwikkelt weer te geven, is het nuttig om te wijzen op twee mogelijke bronnen van misverstanden die Basu bespreekt.

Eerst en vooral is het belangrijk om correct te begrijpen wat het Pareto Principe (PP) juist inhoudt. Om dit uit te leggen, verwijst Basu naar het door economen courant gemaakte onderscheid tussen 'Pareto verbetering' en 'Pareto optimaliteit'. 'Pareto verbetering' verwijst naar een verandering die de toestand van minstens één persoon beter maakt, terwijl niemand slechter af is. 'Pareto optimaliteit' verwijst naar een situatie waarin geen wijziging meer mogelijk is die iemand beter maakt terwijl niemand slechter af is. Anders gezegd: economen noemen een situatie waarin geen Pareto verbetering meer mogelijk is Pareto optimaal. Welnu, zegt Basu, het

'Pareto Principe' beperkt zich tot de normatieve regel dat Pareto verbeteringen maatschappelijk wenselijk zijn. Het houdt niet in dat een toestand gekenmerkt door Pareto optimaliteit maatschappelijk wenselijk is. Vele economen zien het belang van dit verschil niet, aldus Basu, en ze zien dan ook niet in waarom het eerste de basis kan vormen voor een aantrekkelijke normatieve regel; terwijl het tweede verheffen tot normatieve leidraad kan leiden tot onaanvaardbare morele toestanden. Ter illustratie hanteert hij het volgende voorbeeld. Stel dat iemand (A) erg veel plezier beleeft aan folteren en dat er maar twee toestanden van de wereld mogelijk zijn. Ofwel foltert niemand; ofwel A foltert B. In het tweede geval is geen Pareto verbetering mogelijk. Want de enige mogelijke verbetering is de stap naar een situatie waarin niemand foltert, maar al wordt B daar beter van, A gaat erop achteruit. Dus: die toestand is Pareto optimaal, maar wel verwerpelijk. Quod erat demonstrandum. Het voorbeeld illustreert bovendien het bestaan van situaties waarin enkel beroep doen op het Pareto Principe geen uitsluitsel geeft. In geen van de twee situaties is een Pareto verbetering mogelijk. Vanuit die optiek moet men ze beschouwen als gelijkwaardig. Een (normatieve) keuze voor een van de twee mogelijke toestanden van de wereld vereist onvermijdelijk de inbreng van een principe van een andere orde. Ook quod erat demonstrandum.

Basu weet best dat niet iedereen het Pareto Principe kritiekloos aanvaardt. Om slechts één voorbeeld te geven. Zijn leermeester, Amartya Sen, betoogde ooit in een geruchtmakend en een hele literatuur opwekkend artikel dat toepassing van het Pareto Principe onverenigbaar is met de liberale vereiste dat individuen (minstens) over één belangrijk aspect van hun leven soeverein moeten kunnen beslissen. Toch ziet Basu voldoende redenen om dit principe als valide te beschouwen. "Hence, my general strategy here will be to uphold PP and argue that this is not synonymous with the PFC; and to look for justifiable violations of the PFC within a class of cases where the PP holds. In other words, I am seeking principles which allow us to disregard the PFC in situations where to uphold the PP does not mean upholding the PFC." De goede morele gronden om het 'Principle of Free Contract' terzijde te schuiven zijn dus niet van deontologische of niet-welfaristische aard. Principes van deze aard, zegt Basu, mag men niet gebruiken om het Pareto Principe te schenden. Men moet ze wel gebruiken als

men eventueel moet kiezen tussen situaties waar het Pareto Principe geen uitsluitsel brengt.

Misverstanden spruiten ook voort uit een tweede soort onzorgvuldigheden. Soms vergeet men, zegt Basu, dat het 'principle of free contract' een situatie van vrijwilligheid veronderstelt. Soms past men het zelfs, ten onrechte, toe op situaties waarin twijfel mogelijk is of men al dan niet handelt onder dwang. Zo neigen neoklassieke economen er sterk toe om alle situaties waarin iemand keuzemogelijkheden heeft als vrij van dwang te beschouwen. Maar neem nu een werkloze die een laagbetaalde, erg onaantrekkelijke en zelfs gevaarlijke baan aanvaardt. Doet hij dat vrijwillig? Sommigen – met socialistische neigingen? – zullen argumenteren dat werkloosheid iets is dat men niet kiest en dat de persoon in kwestie dus helemaal geen keuze heeft. Anderen – zoals de Nobelprijswinnaar economie Bob Lucas – zullen er op wijzen dat men altijd een alternatief heeft. De man had zich eventueel kunnen vestigen als zelfstandige. Nog anderen – de eeuwige twijfelaars? – betwijfelen of men zonder aanvullende informatie deze situatie wel degelijk kan beoordelen. Basu trekt op dit punt twee conclusies. Ten eerst, wat men beschouwt als vrijwilligheid of als dwang berust eerder op een moreel oordeel dan op een beschrijving van een toestand. Ten tweede, de fundamentele fout die men in deze discussie dikwijls maakt, is dat men 'keuzemogelijkheden' gelijk stelt aan 'zonder dwang'. Hij illustreert dit laatste punt met een simpel verhaal. Als student, zegt hij, werd ik ooit overvallen en met een mes bedreigd. De overvallers vroegen me mijn uurwerk. Na een korte aarzeling gaf ik het hen. Natuurlijk zal iedereen dit omschrijven als dwang. Maar ik maakte wel een keuze, zegt Basu. Ik woog de waarde van mijn uurwerk af tegen de waarde van mijn leven en koos voor het laatste. Conclusie: beschikken over keuzemogelijkheden kan men niet gelijk stellen aan een situatie waarin geen sprake is van dwang. Wat deze situatie tot een situatie van dwang maakte, is niet dat ik van mijn keuzemogelijkheden werd beroofd. Wél dat ik voor een keuze werd geplaatst die impliceerde dat ik van één van mijn rechten werd beroofd; namelijk het recht om te beschikken zowel over mijn uurwerk als over mijn leven. De overvaller ging uiteraard zijn rechten te buiten, maar gelijkaardige problemen van dwang kunnen opduiken, zelfs als het gaat om relaties tussen meerdere personen die – in tegenstelling tot de overvaller – allemaal binnen hun eigen rechten blijven. Dit compliceert de

zaken uiteraard en toont hoe belangrijk het is om te beseffen dat dwang ook in meer subtiele vormen kan voorkomen.

Allemaal goed en wel, hoor ik u ongeduldig denken, maar wat is nu feitelijk de kern van het betoog dat Basu ontwikkelt? Hoe beantwoordt hij de vraag die hij zichzelf stelt: "Suppose individuals make decisions freely, and sign contracts voluntarily. If these contracts have no negative fall out on others, must the state always allow them?" Hoe probeert hij zijn vakgenoten en het bredere publiek te overtuigen dat men principes kan formuleren die toelaten om Paretiaans te blijven denken en toch, als het nodig is, rechtvaardigen dat men het 'principle of free contract' schendt?

Basu maakt zijn argument in twee stappen. In een eerste stap construeert hij een model van een arbeidsmarkt waarin twee soorten contracten worden aangeboden: contracten waarvan het loon relatief hoog is, maar die impliceren dat men het recht om niet seksueel te worden aangerand opgeeft én contracten waarvan het loon relatief laag is, maar die geen risico op ongewenst seksueel gedrag inhouden. Hoeveel contracten van elke soort er zullen bestaan hangt af van de voorkeuren van de werknemers en de prijs die ze eventueel willen betalen (in de vorm van minder loon) om niet het risico op seksuele aanranding te lopen. Wat gebeurt er als de overheid optreedt en deze 'schadelijke' contracten verbiedt? Welnu, zegt Basu, het model toont aan dat dit niet leidt tot een toestand die Pareto-inferieur is aan een situatie waarin dergelijke contracten wel zijn toegelaten. Hoewel men hieruit niet kan besluiten welke van de twee situaties de voorkeur moet wegdragen – het Pareto Principe geeft hierover geen uitsluitsel – toch is dit een belangrijke conclusie. "Even if single contracts are Pareto improving, we cannot automatically conclude that such contracts in general should be legally permitted." Algemeen en simpel uitgedrukt: er is een belangrijk verschil tussen een situatie waarin één enkel (of een beperkt aantal) schadelijk(e) contract(en) wordt afgesloten en een situatie waarin dit het geval is voor een groot aantal van dergelijke contracten.

Tussen haakjes, de filosofisch geletterden onder u zien hier terecht (want Basu verwijst er zelf naar) een sterke gelijkenis met de analyse die Derek Parfitt doorvoert in het derde hoofdstuk van zijn

Reasons and Persons, Oxford University Press, 1984. In dat hoofdstuk bespreekt Parfitt vijf belangrijke, maar courante fouten die men dikwijls maakt op het vlak van de morele wiskunde. Het besluit uit deze analyse luidt men bij een morele beoordeling van een handeling niet enkel moet rekening houden met de eigen handeling, maar moet nagaan wat het gevolg ervan is gegeven de handelingen van de anderen. Het schadelijke karakter van mijn gedrag hangt in deze visie dus mee af van hoeveel anderen zich eventueel op een gelijkaardige manier gedragen. De achterliggende intuïtie waarom dit het geval kan zijn is ooit door Thomas Schelling treffend verwoord als volgt: zelfs als het één voor één toevoegen van N kleine korreltjes suiker wenselijk is, kan het toevoegen van N kleine korreltjes suiker in één keer onwenselijk zijn.

Basu noemt deze redenering het 'large numbers argument'. Dit argument is belangrijk omdat het de mogelijkheid creëert om, zonder het Pareto principe te moeten opgeven, een moreel onderscheid te maken tussen één handeling en een groot aantal van dergelijke handelingen. Desondanks blijft de draagwijdte van dit argument eerder beperkt. Inderdaad, 'the large numbers argument' stelt ons geen principe ter beschikking dat toelaat om positief te beoordelen welke van de mogelijke situaties we moeten verkiezen. In zekere zin gaat zo'n positief principe het domein van de economie te buiten. Want onvermijdelijk moet men dan beroep doen op een niet-welfaristisch criterium. Een van de mogelijke wegen is te sleutelen aan de kant van de consumentensoevereniteit en beperkingen op te leggen aan de aard van de voorkeuren die men in overweging neemt. In het artikel uit de *Journal of Economic Perspectives* vraagt Basu zich af of het niet zinvol is om een onderscheid te maken tussen 'onschendbare' voorkeuren waarop mensen zonder meer recht hebben – bijvoorbeeld de voorkeur om niet racistisch behandeld te worden – en voorkeuren waarop mensen recht hebben, maar waarvoor men wel een bepaalde prijs kan vragen – bijvoorbeeld de voorkeur om sigaretten te roken. Of men hiermee veel verder komt en vooral wie de beslissing over wat (en dus wie) er meetelt mag nemen, is stof voor veel debat en verder onderzoek. Maar in ieder geval is duidelijk dat de richting waarin Basu een oplossing zoekt niet deze is van een handelingsvoorschrift op basis van deontologische principes; maar een handelingsvoorschrift waarbij

men wel degelijk rekening houdt met de uitkomsten van de handeling zelf. Een belangrijk aspect van het 'large numbers argument' is trouwens dat het leidt tot het bannen van een bepaalde klasse van contracten op basis van argumenten die van een heel andere orde zijn dan de redenering die men gewoonlijk opzet.

"The case for a ban here does not rest on the fact that the worker's health will be harmed. If the worker is willing to take that harm for the extra money that he will get, we have no moral jurisdiction over this to stop him. Hence, we must not treat the worker whose health is damaged as the victim and have the courts act on his behalf, though that is typically what is done. The large numbers argument points to the fact that many workers accepting such contracts may have a negative welfare impact on other workers – for instance, those who have especially strong aversion to hazardous work and that become the real basis of why we may wish to disallow such contracts. This is not a standard case of externality since the signing of each such contract has no effect on the other workers. It is only the signing of a class of such contracts that has this effect."

En tot slot nog dit. Misschien meent u dat het hier enkel om een etherische denkoefening gaat. Welnu, bedenk dan dat een gelijkaardige redenering als deze over ongewenst seksueel gedrag ook kan worden opgezet over minimumlonen, kinderarbeid, verplichtingen in het raam van het actief arbeidsmarktbeleid en dergelijke meer. Of het 'large number argument' effectief is voor elk domein waarin men eventueel beperkingen zou willen opleggen aan de marktwerking is lang niet zeker. Het nadeel van het gebruik van een consequentialistische redenering is uiteraard dat men voor elk van de aangevoerde voorbeelden erg nauwkeurig en gedetailleerd moet nagaan welke consequenties voortvloeien uit het toelaten of verbieden van een categorie van contracten die men schadelijk acht. Maar van één ding is Kaushi Basu overtuigd: "... by trying to base our interventions on well-founded underlying principles we can at least hope to eliminate arbitrary but well-meaning interventions and, more importantly, the risk that small powerful lobbies with their own selfish interests will hijack the policies of governments and international organisations."

En als toemaatje iets uit het verleden

Twijfelt U eraan dat economen zich in het verleden ooit wel met grote kwesties van dit allooi bezig hielden? Wat betreft de klassieken gelooft u dat misschien nog wel – Smith, Malthus, Marx of Mill en desnoods ook nog Keynes, bespeelden immers meerdere registers en toonden zich van tijd tot tijd, de ene meer dan de ander, erg visionair. Maar eens de disciplinerende van het vakgebied was ingezet?

Een goede remedie om aan deze twijfel te ontkomen is nu en dan, tijdens een verloren uurtje, eens te grasduinen in oudere volumes van de vaktijdschriften. Zeker nu men al dat fraais via enkele simpele klikjes op het toetsenbord op het eigen computerscherm kan toveren. Kantoor achterlaten, de bibliotheek opzoeken en desnoods zelf de bestofte exemplaren uit de kelders halen, doorbladeren – het hoeft allemaal niet meer. Zelfs het excuus dat een bepaald volume eventueel niet in de bibliotheek ter beschikking is, wordt onbruikbaar. Allemaal de schuld van het Web, nietwaar. Schuld, want al dat artisanale gedoe had niet enkel zijn charme, maar afgaande op het grote aantal onverwachte vondsten die mij zo te beurt vielen ook zijn nut.

Probeer een volgende keer eens de oude volumes van de *Quarterly Journal of Economics*. Van oudsher een van de meest toonaangevende vaktijdschriften. In Augustus 1923 publiceerde Frank Knight, een van de grote Chicago-economen van voor WOII, er een lang artikel over de 'Ethics of Competition'. Hij ontwikkelt er twee belangrijke stellingen. Ten eerste dat er grote nood bestaat aan een verdedigbaar criterium om te beslissen op basis van welke waarden men zal oordelen over beleidsvraagstukken. Zo'n criterium is onontbeerlijk, zegt Knight. "... policy must be based upon social ideals. An organized system must operate in accordance with a social standard. This standard will of course be related in some way to the values of the individuals making up the society, but it cannot be merely identical with them; it presupposes some process of organizing the various individual interests, weighing them against each other and adjudicating conflicts among them." (p. 580) Ten tweede dat men best wel enige vragen kon stellen bij de impliciete standaarden die gebruikt worden door voorstanders van een *laissez-faire* visie of een individualistische filosofie. Inderdaad – en wellicht

een beetje tot verrassing van de hedendaagse lezer die van Chicago-economen iets anders verwacht, Knight bespreekt een waslijst van vereisten waaraan een competitieve economie in de realiteit moet voldoen om alle goede resultaten op te leveren die haar door laissez-faire voorstanders worden toegeschreven. Aan geen van die vereisten is naar zijn mening ook maar in de verste verte voldaan.

Een belangrijk punt waarop Knight keer op keer terugkomt en dat het uitgangspunt van zijn artikel vormt, is dat men veel te weinig het belang onderkent van het feit dat het economisch systeem is georganiseerd als een wedstrijd. Dit feit heeft nochtans erg belangrijke gevolgen. Want het economisch systeem is niet alleen een wedstrijd, het is ook een systeem dat geacht wordt te zorgen voor de bevrediging van de behoeften van de bevolking. Welnu, zegt Knight, deze beide functies zijn zo verstrengd dat men ze niet kan scheiden, maar ze beogen wel erg verschillende idealen. Met alle gevolgen vandien. Want, zegt Knight, het kan niet anders dan dat er daarom een diep conflict bestaat tussen aan de ene kant vrijheid en gelijkheid en aan de andere kant efficiëntie.

“For efficiency in the production of goods a large concentration violates the principle of equality of opportunity in the game; and when power of control carries with it the right to consume product accordingly, as it actually does, the result is flagrant inequality in this respect also. (...) In a system which is at the same time a want-satisfying mechanism and a competitive game we seem to find three ethical ideals in conflict. The first is the principle already mentioned of distribution according to effort. The second is the principle of ‘tools to those who can use them’. This is a necessary condition of efficiency, but involves giving the best player the best hand, the fastest runner the benefit of the handicap, and thus flagrantly violates the third ideal, which is to maintain the conditions of fairness in the game.” (p. 605-6)

Trouwens, voegt Knight daar nog aan toe, voor een goede wedstrijd is een goede dosering van drie

elementen nodig: kunde (of vaardigheid), inzet (of inspanning) en toeval (of geluk). Een goede wedstrijd moet de mogelijkheden van de spelers testen en daarom moet het hen verplichten tot inspanningen. Maar er moet nog iets meer meespelen dan een zuiver objectieve maatstaf van vaardigheden, gegeven maximale inspanning. Het resultaat moet onvoorspelbaar zijn. Als het element van toeval ontbreekt, is er geen wedstrijd. Welnu – en al zullen verschillende waarnemers het oneens zijn over de mate waarin men ondernemen als een wedstrijd kan beschouwen – het is duidelijk, zegt Knight, dat er zich op dit vlak grote problemen stellen. “Its outcome is a very inaccurate test of real ability, for the terms on which different individual enter the contest are too unequal. The luck element moreover is so large ... that capacity and effort may count for nothing. And this luck element work cumulatively, as in gambling games generally. ... Any particular individual may be eliminated by the results of his first venture, or placed in a position where it is extraordinarily difficult to get back into the game.” (p. 609) En men kan zijns inziens analoge opmerkingen maken over de twee andere ingrediënten van het mengsel.

Stof tot nadenken toch. En aanbevolen lectuur voor hedendaagse economen en andere sociale wetenschappers. Of wat dacht je van het volgende citaat – en, bedenk wel, van een oude Chicago-econoom.

“In a social order where all values are reduced to the money measure in the degree that this is true of modern industrial nations, a considerable fraction of the most noble and sensitive characters will lead unhappy and even futile lives. Everyone is compelled to play the economic game and be judged by his success in playing it, whatever his field of activity or type of interest, and has to squeeze in as a side line any other competition, or non-competitive activity, which may have for him a more intrinsic appeal.” (p. 612)

Walter Van Trier